

Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935

per Josep Pujol Andreu

Les crisis de malvenda que tingué el sector vitivinícola català des de la darrera dècada del segle passat responen inicialment a les mateixes causes que anteriorment havien també portat a la crisi una gran part de la resta dels subsectors agraris i la ramaderia.¹

L'articulació del mercat mundial, resultat de les necessitats de desenvolupament del capitalisme, que així esdevindrà unificat a aquella mateixa escala, encara que de manera no homogènia,² fou, per tant, en darrer terme, el factor desencadenant de les crisis, però també fou alhora el punt de partida d'un nou sector vitivinícola que havia d'assolir importants transformacions per emmotllar-se a les noves condicions de producció creades, tanmateix, per l'expansió de l'esmentat sistema sòcio-econòmic de producció.

Així, el desenvolupament de les crisis al llarg dels tres primers decennis del segle xx posarà clarament en relleu que aquelles transformacions difícilment podrien esdevenir la solució final als problemes de la malvenda del vi, puix que, emmarcades en la mateixa lògica de funcionament del capitalisme, evidencien els problemes de sobreproducció que el dit sistema genera necessàriament i de manera paral·lela a la seva expansió. Com deia Manuel Galés el 1936, «es tracta d'un fenomen idèntic al de la crisi mundial endèmica, que té per base la contradicció, o, millor dit, la tràgica paradoxa, que la misèria prové de l'excés. Es produeix massa vi, com massa cotó, blat, cafè, carn, sucre...».³

Les crisis vinícoles de malvenda s'han de veure, doncs, com una faceta més del procés d'expansió i consolidació del capitalisme i, més concretament, el de

1. Al voltant d'aquesta temàtica es poden veure els següents treballs: Ramon GARRABOU, *La crisi agrària de finals del segle XIX. Una etapa en el desenvolupament del capitalisme*, «Recerques», núm. 5 (Barcelona 1975). Teresa CARNERO I ARBAT, *Las contradicciones de una economía básicamente agraria: el País Valenciano durante el último tercio de siglo XIX*, «Estudis d'Història Contemporània del País Valencià» (València, Facultat de Geografia i Història, 1978), ps. 165-182. GRUPO DE ESTUDIOS DE HISTORIA RURAL (GEHR), *Contribución al análisis histórico de la ganadería española, 1865-1929*, «Agricultura y Sociedad», núms. 8 i 10 (Madrid 1976).

2. La significació d'aquest concepte s'explica en l'obra de Samir AMIN i K. VERGOPOULOS, *La question paysanne et le capitalisme* (París 1974).

3. Manuel GALÉS, *El problema del vi a Catalunya* (Barcelona 1936), p. 19.

la seva penetració en el sector agrari. El seu estudi, així com el de les seves repercussions en el propi sector i, en darrer lloc, el dels greuges i reivindicacions que plantejaren els afectats seran els diferents aspectes que en conjunt esdevindran el centre d'atenció de l'assaig que ara presenta.⁴

Canvi de conjuntura i procés de les crisis

Factors de tipus exclusivament conjuntural possibilitaren, com he dit, que encara durant la dècada del 1880 la vinya pogués ésser considerada una alternativa a la poca rendibilitat dels altres cultius, que en aquests anys ja patien els efectes de la sobreproducció mundial. Ja ha estat suficientment assenyalada, en aquest sentit, l'extraordinària importància que durant l'esmentada dècada tingué la demanda francesa de vins espanyols a conseqüència de la destrucció de què fou objecte la vinya d'aquell país per la plaga de la *filloxera vastatrix*.⁵ Convindria, però, analitzar més detalladament la importància relativa que aquesta major demanda exterior tingué per al sector català, amb la qual cosa es compararan amb més claredat els factors que posteriorment desencadenaren les crisis, així com algunes de les conseqüències que aquestes tingueren en el propi sector.

QUADRE 1. Exportació de vi comú (10³ hl)

	espanyola (i)	catalana (ii)
1878	2.544	1.274
1879	3.457	1.689
1880	5.808	3.050
1881	6.604	2.882
1882	7.231	3.179
1883	7.251	2.935
1884	6.156	2.442
1885	6.890	2.828
1886	6.979	2.640
1887	7.970	2.517
1888	8.724	2.630
1889	8.405	2.642
1890	9.197	2.383
1891	11.081	2.367

Font: (i) a partir de Teresa CARNERO I ARBAT, *Expansión vinícola y atraso agrario, 1870-1900* (Madrid, Ministerio de Agricultura, Servicio de Publicaciones Agrarias, 1980), p. 62.

(ii) Elaboració pròpia a partir d'*Estadística del comercio exterior de España* (Dirección General de Aduanas).

4. Aquest assaig esdevé una síntesi de la que ha estat la meua tesi de llicenciatura, *Les crisis de malvenda de vi, 1892-1935* (Universitat Autònoma de Barcelona, desembre de 1982), per la qual cosa remeto els lectors a aquest treball en aquelles afirmacions que per la necessària limitació d'espai no resultin prou explicades.

5. Vid. Teresa CARNERO I ARBAT, *Expansión vinícola y atraso agrario, 1870-1900*, sèrie «Estudios» (Madrid, Ministerio de Agricultura, Secretaría General Técnica, 1980).

Certament, la gran demanda francesa del 1878 al 1891 tingué per al sector vitivinícola català menys importància de la que sovint se li sol atribuir. Mentre l'exportació espanyola de vi comú creixia entre aquelles dates quasi de manera contínua de $2.544 \cdot 10^3$ hl a $11.081 \cdot 10^3$ hl (i la que anava a França passà de representar el 54,6 % al 89,4 %), la particular catalana observava solament un canvi de nivell. Després d'un creixement inicial fins al 1880, en què l'exportació va saltar de $1.274 \cdot 10^3$ hl a $3.050 \cdot 10^3$ hl, hi va haver una evolució quasi constant, però fins i tot amb una lleugera tendència decreixent, que acabà situant les sortides de vi comú, aquell any de finalització del Tractat de Comerç Hispano-francès, en $2.367 \cdot 10^3$ hl. De resultes d'aquest diferent comportament en l'evolució de les exportacions, el pes relatiu que en total representaven les catalanes va caure del 65 %, en què se situaven per terme mitjà entre el 1868 i el 1877, a 38,5 % entre el 1878 i el 1891, caient, doncs, en un 50 % la seva importància relativa.

Aquest comportament diferencial de l'exportació catalana de vi comú no es pot entendre sense tenir present l'evolució històrica del sector vitivinícola a Catalunya, ja que no es pot oblidar que des dels orígens de l'especialització catalana al segle XVII el desenvolupament del sector va anar lligat a l'evolució de la demanda exterior de vins. Demanda que d'anar inicialment dirigida a Europa va anar concentrant-se progressivament en el segle XIX en la dels països d'Amèrica del Sud (Argentina, Uruguai, etc.) i de les Antilles (Cuba, Puerto Rico). Així, entre el 1868 i el 1877, quan les exportacions espanyoles de vi passaven de $1.877 \cdot 10^3$ hl a $2.198 \cdot 10^3$ hl (les de vi comú representaven al voltant del 77 %, i, d'aquestes, les sortides per les duanes catalanes el 65 %), la zona americana esdevenia sens dubte la principal importadora, absorbint les seves compres aproximadament el 65 % de tot el vi comú espanyol exportat i més en concret el 84,7 % de l'exportat des de Catalunya, que per aquest motiu concentrava en un percentatge semblant el conjunt de les vendes espanyoles de vi comú als esmentats mercats.

QUADRE 2

	<i>exportacions de vi comú</i> (10^3 hl)		<i>destinades a Amèrica</i> (10^3 hl)	
	espanyoles (i)	catalanes (ii)	d'Espanya (iii)	de Catalunya (iv)
1868	1.370	822	802,2	708
1869	1.367	830	881,9	732
1870	1.081	776	814,9	966
1871	1.216	918	969,3	824
1872	1.399	950	917,7	803
1873	2.047	1.172	1.123,7	985
1874	1.680	1.076	958,3	841
1875	1.688	1.159	1.199,1	1.017
1876	1.435	999	874,9	738
1877	1.872	1.079	1.120,2	912

Font: (i): T. CARNERO I ARBAT, *op. cit.*, p. 62. (ii), (iii) i (iv): elaboració pròpia a partir de la D.G.A.

Al voltant, doncs, de la demanda americana s'havia desenvolupat el sector vitivinícola a Catalunya, de manera que ja abans del *boom* exportador de la dècada del 1880 la vinya esdevenia un dels seus principals cultius.

QUADRE 3

	<i>àrea vinyatera</i> (10 ³ hl)	<i>pes relatiu segons</i> <i>l'àrea conreada (%)</i>
Barcelona	113.568	52,2
Tarragona	96.538	52,7
Lleida	62.214	19,8
Girona	38.855	23,1
Catalunya	311.175	33,7

Font: elaboració pròpia a partir de l'amillament del 1879.

Amb el creixement de la demanda francesa i els espectaculars preus que inicialment assolí el vi, el sector va fer un nou salt endavant, que fou més significatiu precisament en aquelles zones en les quals tenia menys implantació. Fins a mitjan decenni del 1880, en què es tendiren a assolir les màximes àrees vinyateres,⁶ a Barcelona i Tarragona la superfície del cultiu sols va créixer en un 15,13 % i 14,5 %, situant-se en 130.000 ha i 111.152 ha, respectivament. Per contra, el creixement a Lleida fou insospitat: s'arribaren a conrear el 1886 119.741 ha de vinya, la qual cosa significava que s'havia donat un creixement amb una taxa aproximada del 90 %. A Girona, en canvi, la presència de la plaga filloxèrica des del 1878 ocasionà que poc profit es pogués treure de l'excel·lent conjuntura, puix que l'àrea vinyatera va evolucionar fins a finals de la dècada dels vuitanta de manera intensament decreixent i arribà a ocupar solament una extensió de 5.185 ha pels volts del 1889.

Clarament es pot inferir ara que de l'addicional demanda de vins del país veí des del 1878 la part que fou coberta des de Catalunya ho va ser des de la nova i incrementada producció lleidatana, puix que tot sembla indicar que la demanda americana es va mantenir a un nivell prou constant.

6. De les diferents informacions que sobre l'extensió de la superfície vinyatera proporciona la Junta Consultiva Agronòmica, es pot concloure que la major extensió catalana d'aquest cultiu s'assolí al voltant de 1885-86, amb 380.752 ha, i és qüestionable, doncs, l'afirmació d'Albert BALCELLS (*El problema agrari a Catalunya, 1890-1936. La qüestió rabassaire*, Barcelona 1968, p. 31), que la situa amb 385.000 ha el 1888.

QUADRE 4. Importacions dels principals mercats americans (Amèrica del Sud, Cuba i Puerto Rico) de vi comú espanyol (10³ hl)

	<i>importacions americanes de vi comú (10³ hl)</i>
1868-70	809
1871-75	1.016
1876-80	941
1881-85	1.013
1886-91	923

Font: del 1868 al 1886, T. CARNERO I ARBAT, *op. cit.*, ps. 62 i 68. Del 1887 al 1891, elaboració pròpia a partir de la D.G.A.

El desencadenament de les crisis a partir del 1891 cal ara associar-lo no solament a la pèrdua del mercat francès, sinó també a la pèrdua dels més tradicionals mercats americans i, tanmateix, a la incapacitat o impossibilitat de trobar altres mercats exteriors alternatius. En darrer terme, el marc de fons d'aquest canvi en la conjuntura de la demanda exterior el definia l'estat de sobreproducció mundial a què s'estava arribant en la producció vínica; així, doncs, la crisi del sector en els seus orígens connectava amb la crisi agrària general que l'havia precedit en un decenni.

Tres factors van determinar l'evolució creixent de la producció mundial de vi. D'una banda, la reconstrucció del sector vinyater francès,⁷ el seu desenvolupament en països de menor tradició productora⁸ (de resultes d'haver rebut, com Espanya, l'impuls de la destrucció de la vinya francesa durant els 80,⁹ o de resultes també de veure en el nou conreu una possible via de substitucions d'importacions)¹⁰ i, darrerament, la millora general de la productivitat física agrà-

7. Rémy PECH, *Enterprise viticole et capitalisme en Languedoc-Roussillon. Du phylloxera aux crises de mévente* (Université de Toulouse - Le Mirail 1975), ps. 496-498.

8. Es pot trobar informació quantitativa sobre l'evolució de la producció vínica en els principals països productors entre mitjan segle XIX i la dècada del 1930 a la meua tesi de llicenciatura, ps. 150 i 151.

9. Aquesta és l'opinió de Prosper Gervais quan, a més d'assenyalar la influència de la destrucció de la vinya francesa en el desenvolupament del sector vinyater a Espanya, Itàlia i Algèria, considera que «la crisi filloxèrica ha fet que augmentés el nombre de pobles productors de vi, com Austràlia, Califòrnia, República Argentina, Xile i que la viticultura prengué un desenvolupament en alguns països d'Europa. La destrucció de la vinya francesa i la necessitat d'alimentar aquell gran mercat consumidor de vins fou un poderós estímul que donà una gran empenta a la viticultura universal». Cf. Elías DE MOLINS, *Té salvació la nostra viticultura? Orientacions a seguir*, a *La crisi vínica*, recull d'estudis sobre el tema (Barcelona, Institut Agrícola Català de Sant Isidre, 1923), p. 90.

10. Encara que sigui a tall d'hipòtesi, cal pensar també en aquesta causa com una de les possibles vies per les quals es desenvolupà el conreu vinyater en alguns països. En aquest sentit, tot i que falta un estudi en profunditat de la qüestió, cal interpretar —penso— la política de desenvolupament del sector seguida pels governs argentins en aquesta nació, que havia estat d'antuvi una important font de demanda per als vins espanyols. Cf. Elías DE MOLINS, *La crisis vínica en España* (Publicaciones de Acción de Defensa Agraria, Cámara Sindicato Agrícola, s.a.), ps. 25-28.

ria, que augmentà sensiblement el volum de les collites per unitat de superfície. De $145 \cdot 10^6$ hl que es produïen mundialment el 1900, es va passar a produir-se'n $196 \cdot 10^6$ hl entre el 1934 i el 1938; tanmateix, la participació de la producció espanyola baixà del 15,6 % al 10,2 %, respectivament.¹¹

La major oferta de vi i, paral·lelament, la major competència per aconseguir i mantenir mercats, juntament amb el desenvolupament de polítiques econòmiques nacionals de tipus proteccionista destinades a protegir les diferents balanques de pagaments¹² ocasionaren en conjunt la caiguda de la demanda de vins de quasi tots els països. Aquest canvi de conjuntura afectà directament i en primera instància aquelles nacions tradicionalment productores i exportadores. França, que encara entre el 1880 i el 1889 exportava $2,47 \cdot 10^6$ hl, veia caure les seves vendes a l'exterior de $2,14 \cdot 10^6$ hl entre el 1900 i el 1909 a $1,6 \cdot 10^6$ hl entre el 1920 i el 1929 i a $0,8 \cdot 10^6$ hl entre el 1930 i el 1939.¹³ També Itàlia, que exportava al voltant d' $1,5 \cdot 10^6$ hl abans de la Primera Guerra Mundial veuria caure la seva demanda exterior fins a $0,9 \cdot 10^6$ hl entre el 1929 i el 1930.¹⁴

QUADRE 5. Exportacions de vi comú (10^3 hl)

	espanyoles (i)	catalanes (ii)
1878-80	3.936	2.004
1881-85	6.826	2.853
1886-91	8.726	2.530
1892-95	5.184	1.525
1896-1900	5.346	1.541
1901-05	2.084	750
1906-10	1.422	607
1911-15	2.700	1.079
1916-20	4.466	1.724
1921-25	2.799	1.104
1926-30	3.749	1.293
1931-35	1.685	700

Font: (i) entre el 1878 i el 1900, T. CARNERO I ARBAT, *op. cit.*, i

(ii) entre el 1901 i el 1914, Á. OLCINA ROVIRA, *Aportación al estudio de la incidencia de la filoxera en el comercio exterior vinícola español*, tesi de llicenciatura (U.A.B., 1975).

(ii) Elaboració pròpia a partir de la D.G.A.

11. Enrique SALAS ROCA, *El problema del vino en España* (Barcelona 1954), ps. 29-36. I també Manuel GALÉS, *op. cit.*, p. 19. Aquestes xifres permetien a l'autor afirmar que «el mal major és que no necessita el mercat mundial de vi el nostre vi. I no tan sols no el necessita, sinó que, donades les condicions que determinen les previsions raonables, l'estranger cada dia necessita menys el vi d'Espanya».

12. Una visió de conjunt sobre les polítiques econòmiques proteccionistes endegades en relació amb el vi pels diferents països es pot obtenir a partir de l'obra de Germán BERNACER *Comercio de vinos*, «Catecismos del Agricultor y del Ganadero», núms. 145-146 (Madrid 1923); Elías DE MOLINS, *Los irigos y los vinos en España* (Barcelona 1904) i *La crisis vinícola en España*, memòria del Sindicato de Exportadores de Vinos de Vilafranca dels anys 1921 i 1922.

13. Rémy PECH, *op. cit.*, ps. 505-507.

14. J. VENTOSA I ROIG, *Passat, present i esdevenidor de l'exportació de vi* (Vilafranca 1936).

En aquest mateix grup de països se situarà Espanya i també Catalunya, zona que, com s'ha assenyalat, havia tingut d'antuvi en l'exportació el motor principal del desenvolupament del seu sector vinyater.

A més —i aquest serà un dels aspectes més interessants de les crisis—, paral·lelament al procés d'embussament del mercat mundial, tindrà també una gran importància el fet que França esdevingui de molt, a partir del 1891, el principal país comprador, tant de les exportacions espanyoles de vi comú com de les catalanes, paper que, com s'ha assenyalat, no sempre havia tingut respecte a aquestes darreres. Les importacions de vi autòcton del país veí representaren per terme mitjà el 65 % de les exportacions espanyoles de vi comú entre el 1891 i el 1935 i tot fa pensar que un percentatge similar devien també assolir les exportacions catalanes, almenys després de la Primera Guerra Mundial. Cal ressaltar, però, que aquesta importància relativa tendirà a caure precisament en els anys de crisi, i el mercat francès esdevindrà, doncs, un veritable regulador de les cotitzacions del vi comú a Catalunya. Aquestes reproduiran l'estat de crisi també present en aquell mercat, fornit excedentàriament per la mateixa producció francesa i la d'Algèria (aleshores nació sotmesa a França). En aquest sentit, les similars evolucions temporals que observen a França i Catalunya els preus del vi, i també el mateix procés de desenvolupament que observen les crisis, il·lustren clarament l'estat d'excess d'oferta mundial i, així, la internacionalitat de la malvenda.¹⁵

QUADRE 6. Índex de preus deflactats. Base, 1891-1913 = 100

	Sant Pere de Ribes (I)	Penedès, vi blanc (II)	Midi (III)	(IV)
1878-80	153	—	171	153
1881-85	194	—	192	194
1886-90	142	—	147	142
1891-95	86	87	104	87
1896-1900	106	116	105	111
1901-05	113	99	72	106
1906-11	87	94	89	91
1911-15	138	119	131	129
1916-20	98	106	—	102
1921-25	67	77	101	72
1926-30	98	116	161	107
1931-35	86	91	94	89

Font: (I) J. PUIG I MIRET, *Cotización del vino de San Pedro de Ribas durante el centenario del Instituto de San Isidro*, «Calendario del Payés» (Barcelona 1951), ps. 114-118.

(II) Elaboració pròpia a partir de la revista «El Labriego» del Centre Agrícola del Penedès de 1891-1912 i a partir de les «Memòries de la Cambra de Comerç de Barcelona» de 1912-35.

(III) Rémy PECH, *Entreprise viticole et capitalisme en Languedoc-Roussillon: du phylloxera aux crises de mévente* (Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1975), ps. 511-513.

(IV) = (I + II)/2 a partir del 1891.

15. Una anàlisi més detallada d'aquestes qüestions es pot trobar a la comunicació titulada *Las crisis vinícolas en Cataluña: 1892-1935* que pel desembre de 1982 vaig presentar al Primer Col·loqui Vasco-català d'Història celebrat a Sitges.

L'evolució de l'exportació de vi comú a partir del 1891, si bé serà sens dubte el factor explicatiu més important de l'evolució de les seves cotitzacions i també de les crisis, no les explicarà, però, completament. La particular evolució que observarà la producció vinícola durant aquest període, tant a Catalunya com a la resta de l'estat serà també una variable a tenir en compte per arribar a un coneixement més detallat del fenomen de la malvenda.

Certament, en el procés de les crisis es poden distingir dos períodes clarament delimitats pels anys de la Primera Guerra Mundial. Abans d'aquest esdeveniment dos factors contribuïren al fet que la malvenda no tingués una presència tan intensa com la que es pot detectar en acabar el conflicte. En primer lloc, el procés de destrucció de la vinya per la plaga filloxèrica, àmpliament dominant a Catalunya entre el 1890 i el 1900, en deprimir les quantitats oferides de vi alleujà una mica les crisis. En segon lloc, la posterior reconstrucció del sector, dominant a partir d'aquella darrera data i ja acabada en aquest primer subperíode, va posar en conreu una superfície de vinya més petita que l'existent durant la dècada expansiva dels vuitanta i amb uns rendiments agraris pràcticament similars. En el quinquenni 1911-15 es conreaven ja de nou 220.103 ha de vinya, però els rendiments continuaven fluctuant entre els 15 i 20 hl per ha a nivell agregat de Catalunya. En conjunt, la producció catalana de vi va caure, del 1890 al 1900, de $5.733 \cdot 10^3$ hl a $3.958 \cdot 10^3$ hl i fluctuà seguidament al voltant d'aquesta darrera xifra fins al 1913. Tanmateix, pel que fa al conjunt estatal, la destrucció filloxèrica, dominant fins la primera meitat de la dècada del 1910, ocasionà que la producció caigués de $29.876 \cdot 10^3$ hl el 1890 fins a $17.105 \cdot 10^3$ el 1913.¹⁶

En aquest context la malvenda afectà puntualment les collites del 1892, 1893, 1894, 1900 i 1913, en què l'índex mitjà de preus se situà per sota de 100, i prengué els valors 87, 66, 67, 80 i 94, respectivament. Però, amb més intensitat aparegueren les crisis en els anys collita del 1904 al 1909, en els quals els índexs de preus se situaren al voltant de 74 i prengueren els valors més baixos per les collites del 1907 («57») i 1908 («55»). No és casual que sigui en aquests anys que Rémy Pech¹⁷ detecti també crisis de malvenda a França coincidint alhora la seva major agudització durant el segon quinquenni del segle xx, si bé al país veí el mínim crític se situarà l'any collita 1905, en què l'índex caurà a 35,3. En aquests anys les exportacions espanyoles de vi comú caigueren aproximadament fins a $1.500 \cdot 10^3$ hl, i les catalanes fins a $638 \cdot 10^3$ hl (les més baixes vendes a l'estranger entre el 1878 i el 1930), i les compres franceses representaren sols el 31 % de les vendes espanyoles, cosa que evidència, doncs, el caire regulador que tenia el mercat d'aquell país.

Després del conflicte bèl·lic, un nou factor actuarà negativament sobre les cotitzacions del vi comú: l'augment de la producció. El formidable creixement que observaran els rendiments agraris entre el 1916 i el 1925, de resultes de l'intent dels productors directes de combatre els baixos preus de venda, a través de la reducció dels costos unitaris de producció, no va fer sinó agreujar els problemes de col·locació del producte en augmentar més el grau d'embus-

16. Les dades de superfície, producció i rendiments són sempre les subministrades anualment per la Junta Consultiva Agronómica.

17. Rémy PECH, *op. cit.*, ps. 89-139.

sament del mercat. A Catalunya, sobre unes superfícies conreades de vinya de 236.057 ha en el quinquenni 1916-20, i de 242.256 ha en el de 1921-1925, s'assoliran uns rendiments mitjans de 33,8 i 30,0 hl per ha, respectivament, i s'arribarà així a unes produccions mitjanes per sobre dels $7.000 \cdot 10^3$ hl. També a la resta de l'estat s'aconseguiran en aquests anys elevades produccions, en part, tant per la reconstrucció del sector a partir de la segona meitat de la dècada del 1910, com pel seu gran desenvolupament en zones com Castella la Nova i La Manxa, d'escassa tradició productora. En conjunt, la producció agregada estatal s'aixecarà fins a $23.242 \cdot 10^3$ hl entre el 1913 i el 1925, tot agreujant la pressió de l'oferta sobre el mercat interior.

En aquesta nova situació i un cop desaparegudes les excepcionals circumstàncies econòmiques dels anys del conflicte armat, tot i que l'exportació de vi comú va ésser menor que la registrada en aquests anys (vegeu de nou el quadre 5), situant-se en $2.799 \cdot 10^3$ hl i $1.104 \cdot 10^3$ hl per a Espanya i Catalunya, respectivament (entre el 1921 i el 1925), es va mantenir per sobre de la registrada durant la que es podria anomenar primera fase intensa de les crisis i que, com s'ha vist, va cobrir les collites del 1904 i del 1909. Ara, però, les majors produccions ocasionaren que si els excedents sobre l'exportació en aquell període es podien avaluar per a Espanya en $15.950 \cdot 10^3$ hl i en $3.064 \cdot 10^3$ hl per a Catalunya, entre el 1920 i el 1925 aquests excedents s'aixecaren, respectivament, fins a $20.885 \cdot 10^3$ hl i fins a $6.493 \cdot 10^3$ hl, cosa que donà lloc a una segona fase intensa de malvenda en la qual l'índex mitjà de preus se situà al voltant de 71, registrant el seu valor mínim per a la collita del 1925, amb 52. De nou França serà company de viatge en la crisi, puix que també en el seu mercat vínic l'oferta superarà la demanda durant les collites del 1922 a la del 1925; i serà també aquesta darrera la més malvenuda de totes.¹⁸ Els índexs de preus francesos durant aquestes campanyes (que se situaran al voltant de 88) no indicaran, però, unes crisis tan intenses com a Catalunya, tot assenyalant la importància que aquí tingueren les elevades produccions.

Darrerament les crisis tornaran a aparèixer amb la collita del 1929 i continuaran presents fins a la del 1935. El renovat proteccionisme francès a partir del desembre de 1929 a conseqüència de l'agudització de la sobreproducció en el seu propi mercat interior en fou lògicament l'element impulsor.¹⁹ Les exportacions caigueren contínuament de $3.348 \cdot 10^3$ hl el 1929 fins a $839 \cdot 10^3$ hl el 1935 per al conjunt estatal i d'uns $1.000 \cdot 10^3$ hl a solament $216 \cdot 10^3$ hl per a Catalunya, situant-se novament els índexs de preus per sota de 100 i al voltant de 89.²⁰

18. *Ibid.*, ps. 187-229.

19. Sobre el contingut i les conseqüències de la legislació proteccionista francesa del 29 de desembre de 1929, vegeu els números de gener, febrer i març de 1930 de la revista «La U.V.C.», de la Unió de Vinyaters de Catalunya.

20. Una similar periodificació de les crisis es desprèn també de l'anàlisi realitzada per Emili GIRALT a *Un segle de vida catalana. 1814-1930* (Ferran SOLDEVILA, ed., Barcelona 1961, ps. 1283-1289), on contraposa preus nominals de venda i costos de producció del vi per a la zona del Penedès. Cal assenyalar, però, que el valor estimat d'aquesta darrera variable per l'autor, després de la Primera Guerra Mundial (29 ptes./121,6 l), sembla estar força infravalorat, ja que a la memòria del 1924 de l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès i a l'assaig *La revisió dels contractes de parceria* (Barcelona 1932), signat per «Un

En resum, no hi ha dubte que les crisis tingueren una presència més dramàtica després de la Primera Guerra Mundial que no pas abans, i no serà casual que sigui precisament en aquests anys que es detectin alhora una intensificació del moviment de cooperació entre els vinyaters, una agudització de la conflictivitat social i el desenvolupament d'una legislació cada cop més favorable als interessos econòmics del sector, en el marc lògicament de les relacions socials dominants.

Efectes de les crisis

A un nivell principalment econòmic, l'estat de malvenda que de manera crònica afectava el vi a partir del 1891 va donar lloc en el sector vitivinícola català a tot un conjunt de transformacions entre les quals destaquen la disminució de la superfície ocupada per la vinya i les relacionades amb el canvi produït en les tècniques de conreu i d'elaboració del vi, dirigides a assolir un producte final més competitiu en les noves condicions econòmiques.

Certament, pel que fa a l'àrea vinyatera, la reconstrucció del sector després de la destrucció filloxèrica va acabar posant en conreu una superfície del cultiu força inferior a la que s'havia arribat a explotar durant la dècada del 1880. A nivell agregat de Catalunya de les 380.752 ha que aproximadament es conreaven al voltant del 1886, es va passar a conrear-ne 283.398 com a mitjana durant el quinquenni 1931-35. Així, doncs, en relació amb la superfície, el sector havia estat reconstruït solament en un 66,6 %.

Profètica es podria considerar l'afirmació del marquès de Camps quan, l'any 1890, tot parlant dels greus problemes que aleshores plantejava la tasca de la reconstrucció, observava que el fet més antieconòmic d'haver ocupat la vinya terres marginals així com de regadiu durant l'expansió *«tendia a volver las vides a sus antiguos dominios de los cuales se había salido invadiendo tierras que no le eran propicias, unas por malas y otras por buenas»*.²¹ És a dir, els baixos preus de venda del vi imposaven ara la necessitat d'abandonar les terres molt pobres i de baixos rendiments agraris, com també aquelles que, aptes per a altres cultius, solament en una situació d'excepcionals cotitzacions del vi s'havien dedicat al cultiu de la vinya. Clarament es pot intuir ara que aquest retrocés es concentrarà allà on precisament més també s'havia desenvolupat el cultiu durant la fase expansiva.

Barcelona i Tarragona seran les províncies, en aquest ordre, que més completament reconstruiran l'antic sector vinyater; després ve Girona, que ho farà en un 34,8 %, i en darrer lloc se situarà Lleida, província on, com s'ha vist, més va créixer el cultiu durant la dècada dels vuitanta i que sols ho farà en un 24,3 %.

Propietari Viticultor», s'assenyalen unes valoracions per a la zona sensiblement més altes, de 35 ptes./121,6 l i de 32,5 ptes./121,6 l, respectivament.

21. Pere J. GIRONA I TRIUS, *La invasión de la filoxera en España*, «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona» (Barcelona 1942), p. 68.

QUADRE 7.

	àrees màximes 1879-89 (i)	àrees en 1931-35 (ii)	$\frac{(ii)}{(i)}$ 100
Girona	39.924 (1879)	13.901	34,8
Barcelona	132.755 (1889)	118.807	89,5
Tarragona	111.152 (1886)	91.604	82,4
Lleida	119.741 (1886)	29.087	24,3

Font: (i) elaboració pròpia a partir de les estadístiques anuals de la J.C.A., de l'*Avance estadístico sobre el cultivo y producción de la vid en España*. 1889 (Madrid, J.C.A., 1891) i de l'estudi de Nicolás GARCÍA DE LOS SALMONES, *La invasión filoxerica en España* (Barcelona, Tip. Luis Tasso, 1893).

(ii) Elaboració pròpia a partir de l'«Anuario Estadístico de las Producciones Agrícolas» (AEPA).

Un corollari immediat d'aquests fets serà la caiguda en importància que observarà la vinya en relació amb el conjunt de l'àrea conreada. A més, però, el creixement que aquesta darrera observarà durant els tres primers decennis del segle xx (especialment a los províncies de Tarragona i Lleida) ilustrarà encara més que la vinya ja havia deixat d'ésser aquell important cultiu que altres temps havia caracteritzat l'estructura agrària catalana pel que fa a l'ús del sòl. Mentre solament a Barcelona la vinya encara representarà el 1935 el 46,1 % de la superfície cultivada, a Tarragona, Lleida i Girona el pes relatiu se situarà en els més baixos nivells de 27,3 %, 6,4 % i 9,4 %, respectivament. En el conjunt català, la proporció se situarà en el 21,5 %, nivell prou baix comparat amb l'imputable al voltant de 1885-86 i que es podia xifrar en un 40 %.

Acompanyant la disminució de l'àrea conreada de vinya, les noves condicions econòmiques provocaran també canvis en les tècniques de producció del sector. Cal, però, considerar que els canvis que en aquestes es produiran (concretament les relacionades amb el conreu de la vinya), seran no solament conseqüència de la depressiva conjuntura econòmica, sinó també de la necessitat agronòmica de reconstruir un nou sector vinyater a partir de la substitució de les antigues vinyes destruïdes per la filloxera per les noves varietats de saba americana immunes a l'acció de l'insecte.²² En aquest sentit s'han de veure la introducció de les noves feines d'empeltat i desarrelar,²³ les relacionades amb

22. Les noves vinyes esdevingueren el resultat d'empeltar sobre les varietats americanes (que així constituïrien el peu del nou cep), les antigues varietats de *Vitis vinifera* del país, que així passarien a constituir la seva part aèria. Una anàlisi detallada sobre aquest procés de substitució es pot trobar a l'estudi de Josep IGLÉSIES, *La crisi agrària de 1789-1900: La filloxera a Catalunya* (Barcelona 1968). I també a Pere J. GIRONA I TRIUS, *op. cit.*

23. La feina de desarrelar consistia a arrencar les arrels que treia l'empelt després d'un temps d'haver-se realitzat aquest i que proporcionaven a la part aèria de la vinya una vida independent de la del peu.

la lluita contra la nova malura de la clorosi²⁴ i darrerament la necessitat de repetir periòdicament la feina de la plantació que en l'antiga viticultura no calia realitzar gràcies a la possibilitat que es tenia de reproduir individualment els ceps mitjançant la tècnica de fer colgats i capficats, pràctiques per a les quals no seran aptes els nous ceps americans.

No s'hauria de menysprear tampoc en l'ordre econòmic que la necessitat de replantar periòdicament la nova vinya, en uns terminis de temps, a més, significativament més curts que els imputables a l'antiga,²⁵ en obligar els vinyaters a assolir els recursos necessaris per fer-ho, esdevingué una de les vies per les quals penetraren també amb força les idees productivistes. Marc Mir deia, en aquest sentit, des de les pàgines de la revista «Resumen de Agricultura», en un article titulat *Pàgines negres: «Sabemos que de la nueva viña podemos sacar grandes frutos en cuanto a uvas. Debemos saber también que hemos de dedicar buena parte de los mismos a la amortización de los gastos de plantación del terreno, o si se quiere, a la constitución de un fondo para subvenir a la replantación futura que ha de venir en plazo más o menos largo.»* En conjunt, l'augment de costos que es generava²⁶ de manera paral·lela a la caiguda dels preus de venda del producte vínic feia que aquest i altres propietaris, tècnics o publicistes com Manuel i Jaume Raventós, Elias de Molins, Cristòfol Mestre, Claudi Oliveres i molts altres²⁷ plantegessin la necessitat de reduir els costos unitaris de producció per mitjà de la intensificació del conreu mentre la vinya fos productiva per aconseguir així uns ingressos excedents per sobre dels també baixos preus de venda.

Les millores produïdes en la roturació del sòl (feina prèvia a la plantació) mercès a la difusió dels torns, l'ampliació dels marcs de plantació, la major dedicació de treball a la nova vinya, la millor lluita contra les malures (especialment contra les causades pels «cucs del raïm»), l'aplicació de la poda llarga per part d'alguns grans propietaris com l'esmentat Manuel Raventós i la difusió dels adobs químics foren en conjunt les principals vies per les quals les antigues tècniques foren trastocades en un sentit més productiu i donaren lloc a un nou sector vinyater capaç de donar unes collites per hectàrea força superiors a les

24. La malura de la clorosi, tot i que veurà caure la seva incidència a mesura que es progressi en la tria dels peus americans més adients per a cada tipus de sòl, exigirà des dels inicis de la reconstitució l'aplicació de nous tractaments sanitaris a base de sulfat de ferro, que s'aplicarà a les ferides provocades sobre el cep en les feines de desarrelar i podar o bé s'introduirà en el terreny situat al costat d'aquest (*vid.* J. RAVENTÓS i J. M. VALLS, *La vinya, el vi*, Barcelona 1916).

25. Cal assenyalar que la nova vinya tindrà una vida productiva entre 25 i 30 anys, aproximadament la meitat de la imputable a l'antiga, sense la realització, lògicament, de les pràctiques de fer colgats i capficats.

26. Si bé no s'analitza en el present assaig l'evolució creixent dels costos de producció del vi durant el segle xx, convé posar en relleu que, a part les causes indicades, el formidable creixement que experimentà el cost del treball, des de finals de la dècada del 1910, fou, de molt, l'element explicatiu més important (vegeu, en aquest sentit, les ps. 207-219 de la meua tesi).

27. En el recull d'estudis ja citat anteriorment, *La crisi vinícola*, es pot trobar una bona síntesi d'aquestes idees.

que caracteritzaren l'antiga viticultura i a les quals ja s'ha fet referència a l'apartat anterior.²⁸

Paral·lelament, els canvis que també es donaren en el procés de vinificació completaren els que es produïren en el conreu de la vinya. Si bé es pot considerar que aquests canvis també influïren en la millora dels rendiments en fer més eficient l'obtenció del most a partir del raïm, cal associar-los millor amb la necessitat dels productors d'assolir uns productes finals de més acurada qualitat que la que s'obtenia amb les tècniques antigues. «Abans el vi de Parellada sortia dels cellers de l'agricultor blanc i arribava a Vilafranca de color fosc; això ocorria en aquells feliços temps en que cobraven en or; però avui que cobren en coure i encara amb dificultat, el vi surt blanc del celler i del mateix color arriba al seu mercat de destinació.» Aquesta observació, del 1906, recollida a la «Gaceta de Vilafranca» del setembre de 1927, ilustra prou bé el sentit dels canvis que s'estaven produint en el procés de vinificació i la seva causa impulsora immediata, les crisis de malvenda.

La realització de la verema per tries tenint en compte el grau de maduresa del raïm, el seu desrapament, el trepitjat i premsat més acurats, la fermentació controlada del most amb brisa o sense en funció del tipus de vi desitjat i també les millores produïdes en les pràctiques de sulfitatge, correcció, clarificació i filtració foren els principals canvis que anaren definint les característiques de la nova viticultura al llarg dels tres primers decennis del segle xx, juntament amb la profunda renovació de què fou objecte l'utilitatge vinari, entre el qual cal ressaltar la difusió de les màquines trepitjadores (especialment les del tipus Paul) i de les premses més perfeccionades de barra, amb mecanismes de palanques múltiples i gàbia petita o grossa, de les contínues de vis-sense-fi i també de les hidràuliques.²⁹

Peça clau en aquesta renovació tecnològica foren els sindicats i cellers cooperatius, entitats emparades per la llei del 26 de gener de 1906 i dedicades principalment a l'adquisició pels socis d'adobs i productes sanitaris de la vinya, així com a l'elaboració i venda en comú dels seus vins. Aquestes organitzacions

28. Algunes indicacions sobre els canvis esdevinguts en les tècniques de conreu de la vinya es poden deduir contrastant la informació que dona Emili GIRALT a *Les tècniques de la viticultura anterior a la fil·loxera* («L'Avenç», setembre de 1980), i R. ROIG ARMENGO a *Memoria del mapa vitícola de la província de Barcelona* (Barcelona 1890), amb la que es proporciona a *I Congrés de la F.A.C.B.* (Sant Sadurní 1898), *II Congrés de la F.A.C.B.* (Reus 1899), *Memorias relativas a la crisis vinicola* del Centre Agrícola del Penedès (C.A.P.) (Barcelona 1908), *La invasión filoxérica en España y estado en 1909 de la reconstitución del viñedo* de la J.C.A. (Madrid 1911), *Los abonos en viticultura* d'Andrés GARRIDO (Madrid 1909), la «Gaceta de Vilafranca» (setembre de 1927) i *Contribución al estudio de la roturación: diez años de roturación en el Panadés* de Lluís VALLÈS NADAL (als «Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas y especialidades agropecuarias de los Servicios Técnicos de Agricultura», Barcelona 1943, vol. III).

29. Sobre el tipus de vinificació que es realitzava en la dècada expansiva del 1880 es pot trobar una important informació a les enquestes vinícoles del 1883 i el 1885 (Archiu del Ministerio de Agricultura, L-79 a 89 i 251). Aquesta informació es pot contrastar, per observar les transformacions esdevingudes, amb la proporcionada, entre d'altres, per Frederic BENEŠAT a *Per a la perfecta elaboració del vi i la creació de tipus comunals i regionals* (treball premiat per la delegació de la Cambra Agrícola Oficial del Vallès a Caldes de Montbui, Granollers 1908), per Jaume RAVENTÓS a *L'art de fer el bon vi* (Barcelona 1922), per J. RAVENTÓS i J. M. VALLS, *op. cit.*, i per Isidre CAMPLLOCH i ROMEU a *Cellers cooperatius de producció i venda* (Barcelona 1917).

materialitzaren un dels canvis més significatius en l'ordre tecnològic, ja que permeteren que el conreu de la vinya i la vinificació esdevinguessin dos subsectors diferenciats. En l'antic sector, el mateix vinyater acostumava a fer ell sol tot el procés de producció des de la plantació de la vinya fins a l'elaboració del vi. Els perjudicis que aquesta situació comportava eren diversos, perquè es generaven importants barreres culturals i econòmiques a la difusió de les innovacions tecnològiques i s'impossibilitava l'obtenció de tipus de vins homogenis, ni tan sols entre els mateixos vinyaters de zones amb similars característiques agronòmiques. Cada vinyater feia el seu vi tal com li sortia, i encara no podia mantenir aquests tipus d'un any per l'altre.³⁰ Amb la difusió del moviment cooperatiu, però, els vinyaters aconseguiran alhora dos importants objectius: millorar el procés de producció del sector, especialment el referit a l'elaboració del vi, i també mantenir i reforçar el control d'aquell procés sovint qüestionat per les activitats oligopolistes de les grans cases comercials.

Efectivament, cal remarcar ara que fou precisament al voltant d'aquest darrer objectiu que s'endegà el procés de sindicació i cooperació entre els vinyaters, que esdevingué així un altre dels importants efectes que provocà la malvenda durant el període objecte d'estudi. Amb la caiguda de les cotitzacions els vinyaters foren incentivats a variar les dolentes condicions en què es trobaven a l'hora de tractar la venda de les seves produccions (que sovint sols era most i no vi) a les grans cases de comerç. L'acció cooperativa sorgirà principalment per posar fi a l'explotació de què tradicionalment eren objecte els productors per part dels comerciants i per absorbir, per tant, una mica dels beneficis que aquests guanyaven en virtut de llur posició dominant en el mercat enfront d'ells. A la declaració de principis del sindicat del Vendrell (constituït el 19 de juliol de 1906 i reconegut el 28 d'octubre de 1908) es poden copsar de manera molt aclaridora les motivacions i objectius de l'associació cooperativa en el context de les crisis; quan es planteja que, «*después de varias reuniones, a consecuencia de la crisis agrícola que esta comarca está atravesando por la gran dificultad de dar salida a nuestros vinos*», els vinyaters decideixen, aprofitant el marc legal de la llei de sindicats agrícoles, unir-se en cooperativa, puix que qui feia el negoci eren «*las compañías exportadoras*».³¹

Es podria fins i tot avançar la hipòtesi que la difusió del moviment cooperatiu fou més intensa precisament en el període de crisis més seguides i intenses, és a dir, a partir del quart quinquenni del segle xx. Es poden donar algunes indicacions en aquest respecte mentre resten per investigar els arxius dels governs civils, que és on possiblement es pot trobar la informació més adient.

30. Aquesta sentència, que penso que resumeix bé les dolentes condicions de vinificació existents a l'antic sector, no seria aplicable, lògicament, a la totalitat dels vinyaters, perquè caldria fer l'excepció d'alguns grans propietaris del litoral del Penedès o del Vallès, que feien unes elaboracions molt acurades, però excepcionals dintre el panorama general.

31. Aquesta informació ha estat obtinguda de la consulta de les actes del sindicat. Molt ilustratius són també, en el mateix sentit, els comentaris sobre el mercat de vins del Penedès de la revista «El Fructidor» de l'any 1915. Així, es relata la inexistència de transaccions per raó del preu que exigien els vinyaters i que no volien pagar els comerciants; quan, pel mes de setembre s'assenyala que el govern francès prohibeix que els vins de la zona es puguin enviar a Suïssa, es diu: «*Pero lo que se extraña en todas partes, es que mientras el comercio se muestra activo para solucionar el conflicto, los propietarios no le dan importancia pensando con egoísmo que la solución sólo interesará al propio comercio.*»

En línies generals, de l'obra de Lorenzo Muñiz³² es pot deduir que dels sindicats agrícoles existents el 1924 a Barcelona i Tarragona, les províncies catalanes vitícoles per excel·lència, el 29,1 % i el 23,7 %, respectivament, havien estat fundats abans del 1915, mentre que el 79,9 % i el 76,3 % ho havien estat després d'aquella data. Més concretament, és també simptomàtic que dels sindicats vinícoles catalans que el 1924 assisteixen a l'exposició de Gant,³³ i que són 31, al voltant del 22,5 % foren creats abans del 1915, i el 77,5 % restant, després. Tanmateix, a la zona del Penedès (a què fan precisament referència les sèries de preus consignades a l'apartat anterior), del *Llibre del XXV Congrés de la Federació Agrícola Catalana Balear*,³⁴ i segons les dades de constitució recollides en l'obra esmentada de L. Muñiz, sabem que, dels sindicats vinícoles existents el 1922, el de les Cabanyes, Llorenç del Penedès, Moja, Banyeres, la Granada, i el de l'Arboç (que era de fet una facina cooperativa) es constituïren entre el 1919 i el 1921; el de Torrelavid i el de Sant Jaume dels Domenys encara no tenien acabades les construccions dels seus cellers el 1922, i solament el del Vendrell i el del Pla del Penedès havien estat fundats abans d'aquella data fronterera.

És factible, doncs, pensar que en concret per aquesta zona, però també en general (excepte a la Conca de Barberà), el moviment de cooperació vinícola hagué de prendre una volada significativa entre finals de la dècada del 1910 i principis de la posterior, tot coincidint amb el període en què les crisis es manifestaren amb més intensitat. Aquesta íntima relació entre els dos fets, però, també informaria del fet que la cooperació no suposà en darrera instància una de les vies de superació de les crisis, ja que aquestes tenien una causa més profunda que no les activitats oligopolistes dels grans comerços, contra les quals lluitaven immediatament amb aquella iniciativa, i aquesta era l'estat de sobreproducció relativa existent al mercat.

Abans de cloure aquest apartat, cal fer esment del darrer dels efectes de la malvenda, l'agudització de la conflictivitat social, que immediatament informa de les principals conseqüències de les crisis sobre les diferents classes socials relacionades amb el conreu de la vinya. A Catalunya aquest conflicte es caracteritzarà principalment per la recrudescència del tradicional enfrontament que d'antuvi havien mantingut propietaris i rabassaires per fer-se la terra en plena propietat,³⁵ cosa que il·lustra la particular estructura social i econòmica existent en aquest subsector agrari català, en el qual la classe dels jornalers tenia una importància relativa molt minsa. El conflicte no fou, per tant, únicament i exclusivament resultat de les crisis; aquestes sens dubte l'aguditzaren, però al voltant d'una problemàtica ja plantejada indirectament des del segle XVIII quan ambdues classes s'enfrontaven obertament al voltant del termini de duració

32. Lorenzo MUÑIZ, *La acción social agraria en España. Memoria estadística de las entidades agrícolas y pecuarias en 1.º de diciembre de 1924* (Madrid 1924).

33. MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Les Syndicats Agricoles de Catalogne à l'Exposition de la Cooperation et Ouvres Sociales de Gand* (1924).

34. «Avenç Agrícola», núm. 6, any IV (1-VI-1922).

35. Sobre aquesta temàtica, vegeu Emili GIRALT, *El conflicto rabassaire y la cuestión social agraria en Cataluña hasta 1936*, «Revista del Trabajo», núm. 7 (1965); Albert BAILLÉS, *El problema agrari a Catalunya, 1890-1936: la qüestió rabassaire* (Barcelona 1968); i Ramón SOLANS LAVALL, *El proceso social, agrario y cooperativo de Cataluña* (Mèxic 1969).

del contracte de rabassa morta, és a dir, al voltant del domini útil de la terra. La progressiva desnaturalització d'aquest contracte al llarg del temps i en gran part com a resultat de la mateixa evolució de la lluita de classes, no implicarà la desaparició dels problemes de fons. Amb l'agudització de les crisis de malvenda, en vendre's el vi per sota del seu cost total de producció, tant el propietari com el rabassaire (esdevingut jurídicament arrendatari o parcer) veuran reduïts substancialment els seus ingressos, la renda de la terra en el cas del primer i la remuneració del treball en el cas del segon. A més, també, en el cas dels rabassaires, la mort dels primers ceps americans plantats, a partir de la segona meitat de la dècada del 1910, agreujarà encara més la seva situació en obrir-se la possibilitat del seu desnonament. En aquest context, els rabassaires, per sortir de la situació d'autoexplotació en què es trobaven, reformularan el seu antic objectiu d'aconseguir una major estabilitat sobre la terra i una millora en les condicions de treball a partir de la concepció que sols aquest pot crear drets efectius de propietat i així dirigiran les seves reivindicacions i lluites en dos fronts: reduir la renda de la terra i, per tant, els ingressos dels propietaris i facilitar el seu accés a la plena propietat i eliminar definitivament aquella font d'ingressos del propietari absentista. En darrer terme l'assimilació de la renda de la terra com una font d'ingressos de tipus feudal serà per als rabassaires allò que justificarà aquest programa. Per als propietaris la recrudescència de la conflictivitat a partir del 1922 amb la creació de la Unió de Rabassaires deteriorarà una mica més les seves fonts de riquesa, ja prou afectades per la crisi econòmica, i així, juntament amb la caiguda de la renda, la inestabilitat de la propietat determinarà una important desvaloració en el valor en venda de la mateixa terra.³⁶

Un nou element es pot afegir a aquest esquema interpretatiu, i és que els rabassaires, per la mateixa situació en què es trobaven en el procés productiu, si bé qüestionaven la propietat tradicional de la terra, assimilaven, en canvi, el dret a la propietat privada, amb la qual cosa les seves lluites quedaven fortament limitades.³⁷ La incapacitat que evidenciaren per recollir la problemàtica dels jornalers existents en el sector³⁸ i alhora també la sensibilitat que observaren tant als arguments productivistes dels propietaris com al programa eco-

36. Joan Garriga Massó ho exposava així: «A la nostra terra, l'origen de la propietat en general, és una col·locació de l'estalvi que fins ara veia en les finques rústiques, més que el seu rendiment en renda, la seguretat del capital. La possessió de la terra era considerada per la nostra burgesia com la guardiola que substituïa aquella gerra d'unces improductives però segures que quedaven com a base d'un patrimoni quan aquest veia trontollar totes les altres fonts de riquesa», i afegeix, tot fent referència a les reivindicacions rabassaires i a llurs conseqüències, «el gros mal que s'ha produït doncs, és el de destruir aquesta seguretat que li donava un valor que avui està desfent-se i desapareix sense profit per a ningú». La citació és del text *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya* (Barcelona 1933), ps. 25-26.

37. Obertament, Amadeo Aragay, en el número de setembre de la revista «La Terra», exposava que «entre un collectivisme en el qual la terra sigui de tots i un individualisme en la qual cada individu tingui garantit l'accés a la terra i aqueixa rendeixi els seus fruits a la societat no hi sabem veure cap diferència substantiva». Quan és clar que la primera opció tendeix a eliminar la propietat privada, i, per contra, la segona la reforça.

38. Vegeu, en aquest sentit, R. SOLANS LAVALL, *op. cit.*, ps. 78-79, i també les consideracions que fa Albert BALCELLS, *op. cit.*, ps. 52-55.

nòmic d'aquests contra la crisi de malvenda³⁹ són —penso— manifestacions dels elements de caràcter burgès també presents en la seva lluita i que possibilitaren que esdevinguessin la base social dels idearis de la petita i mitjana burgesia agrària, interessada a arribar a una fusió jurídica entre el propietari individual de la terra i l'explotador directe. No és estrany, doncs, que a Catalunya no arribin a tenir una important difusió durant la malvenda plantejaments com els que es donaren a França, concretament al Migdia, on els assalariats, classe social fortament implantada en el mateix sector, enfront de les crisis i marcant una clara distància envers els plantejaments dels propietaris, denunciaren les responsabilitats d'aquests en el desencadenament de la sobreproducció.⁴⁰

Les respostes a les crisis

El malestar de què fou presa el sector vinyater a partir del 1892 esdevingué una font constant de conflictes i reivindicacions, amb els quals els afectats cercaven infructuosament la manera d'evitar les dramàtiques conseqüències que les crisis ocasionaven en deteriorar el seu nivell de vida, el qual arribava a ésser molt precari per als sectors més baixos de l'estructura social. Hem vist sumàriament com aquest malestar aguditzà els enfrontaments de classe a Catalunya al voltant de la propietat tradicional de la terra; passarem ara a veure les reivindicacions i els greuges de tipus més estrictament econòmic que els afectats plantejaren i que, tenint per objectiu aconseguir la protecció de l'estat, cercaven en darrer terme vies alternatives de col·locació del producte vínic un cop materialitzat l'embussament del mercat exterior assenyalat pàgines enrera. La necessitat de substituir la que havia estat la via tradicional de col·locació del vi obligà a situar el centre d'atenció en el mateix mercat interior, amb la qual cosa sortiren a la llum els obstacles existents en l'economia espanyola que el limitaven i que alhora en dificultaven seriosament la potenciació.

Dels diferents aspectes, doncs, que es recolliran en els programes dels vinyaters, se centrà ara l'atenció en els relacionats amb l'impost de consums, el frau i la qüestió de l'alcohol, perquè eren, de molt, els principals obstacles que, a curt termini, deprimien la demanda en el mercat vínic interior i contra els quals els afectats desplegaren majorment les seves energies.⁴¹

39. Es pot arribar a aquesta conclusió comparant el programa econòmic que la Unió de Rabassaires va enviar a la Conferència Nacional Vitivinícola (i que es troba reproduït en la revista «La Terra», juliol de 1930), amb el defensat, en la mateixa reunió, per la Unió de Vinyaters de Catalunya i, en alguns punts, també per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (*Conferencia Nacional Vitivinícola*, Ministerio de Economía Nacional, Publicaciones de Sección de Comercio, fascicle 6, juliol de 1930).

40. Els sindicats d'obrers agrícoles, al Congrès de Perpinyà del 13 al 16 d'agost de 1905, assenyalaren: «*Le Congrès ... considérant que la mévente, due non seulement à la sophistication des vins mais encore aux milliers d'hectolitres jetés sur le marché à vil prix par certains gros barons de la vigne est inhérente à la société bourgeoise que nous subissons...*» (Rémy PECH, *op. cit.*, p. 79).

41. En aquesta exposició es té compte bàsicament el programa reivindicatiu de la Unió de Vinyaters de Catalunya (U.V.C.), organització creada l'any 1911 des de la F.A.C.B. i que, aplegant en poc temps més de 20.000 vinyaters i prop de 120 sindicats agrícoles,

Els perjudicis que comportaven els arbitris municipals sobre els vins eren diversos. En primer lloc, en ocasionar l'encariment del producte impedièn el creixement de la seva demanda. Es pot quantificar que en un important centre consumidor com Barcelona l'impost de les 10 pessetes que havia arribat a pagar l'hectolitre de vi abans del 1936 per entrar-hi suposava, donats els preus en origen, un encariment del producte per aquest concepte entre el 60 i el 80 %. A més, era un gravamen clarament regressiu que pagaven especialment les classes més modestes, amb menys recursos i més dificultats per viure, perquè es taxaven igual els vins corrents que els fins embotellats, xampanyes i licors. Si s'observa que en l'exercici de 1922-23, per exemple, dels ingressos recaptats segons la classe de begudes a Madrid i a Barcelona (9,3·10⁶ ptes. i 8,6·10⁶ ptes.) el 75,69 i el 87 % eren imputables, respectivament, al vi comú, es pot concloure que, efectivament, «*las tres cuartas partes del impuesto de consumos en Madrid y más de las cuatro quintas partes en el de Barcelona gravan a la clase media y obrera que son las que beben vino*».⁴²

Les mateixes xifres serveixen alhora per illustrar el principal obstacle que trobaren els vinyaters per fer desaparèixer l'impost, quan així ho exigiren a través de les seves organitzacions: la forta resistència dels ajuntaments a veure desaparèixer una important font d'ingressos com aquesta. Quan així es legislà per mitjà de la llei del 1915, com a conseqüència de les persistents campanyes contra els consums i se'n suprimí el cobrament, les pressions d'aquells organismes municipals aconseguiren ràpidament restablir-lo amb el reial decret del 11 de setembre de 1918, en el qual es fixava un arbitri sobre la classe de «*bebidas espirituosas, espumosas y alcohólicas*» que no passaria de 5 ptes./hl, però seguidament, i amb renovades pressions, justificades pels increments de les seves despeses, aconseguiren «*que se incluyera en el régimen de los arbitrios municipales una autorización para elevar hasta el duplo aquel tipo ya considerable*».⁴³ Això mateix succeí quan amb el decret llei del 29 d'abril de 1926 es rebaixava l'arbitri fins a 5 ptes./hl, però solament set mesos més tard, pel reial decret del 13 d'octubre de 1926 de nou el límit de los 10 ptes./hl era restablert. No va variar ja la situació fins a l'esclat de la guerra civil del 1936; així, doncs, no es contemplarà la reivindicació dels vinyaters a suprimir aquest impost en el famós estatut del vi del 1932, en el qual, en canvi, sí que se'n recolliren d'altres, i és que, com deia Pasqual Carrión, «*las entidades indicadas*

esdevingué en el terreny econòmic l'organització dirigent dels vinyaters catalans. Per la manca d'espai i també, i més important, pel fet de no haver arribat encara en la present investigació a resultats prou sòlids (la manca de fonts adients n'és la causa), no consideraré els enfrontaments que tingueren lloc entre aquest organisme i l'I.A.C.S.I., del 1911 a finals de la dècada del 1920, al voltant de les alternatives econòmiques a la crisi de malvenda. L'estudi en profunditat d'aquests enfrontaments és, sens dubte, bàsic per al coneixement dels diferents interessos i dels diferents corrents ideològics presents en l'Institut, qüestió aquesta fins ara no plantejada i clau per al millor coneixement de la història agrària catalana.

42. Vegeu el número de març de 1932 d'«El Viticultor», portaveu de la Confederació Nacional de Viticultors (C.N.V.), organització constituïda l'any 1924 i de la qual la U.V.C. fou un dels principals fundadors.

43. Introducció al decret del 12 d'octubre de 1935. Es pot trobar a la revista de l'I.A.C.S.I. de l'esmentat any, ps. 439-443.

[els ajuntaments] *han puesto siempre grandes dificultades a la supresión de dichos impuestos y aún a su simple rebaja*».⁴⁴ La problemàtica dels arbitris il·lustra força bé el lloc deprimít que el camp ocupava (i ocupa en altres sentits) en el conjunt de l'estructura econòmica capitalista, i concretament en aquest cas, i en perjudici seu, en el finançament del desenvolupament urbà. Un estudi en profunditat de les hisendes locals, de les seves despeses i ingressos informaria sens dubte de lligams existents entre la crisi vinícola i la problemàtica general del sistema econòmic, qüestió que aquí no puc sinó deixar plantejada.

En un altre sentit actuaven també els esmentats arbitris limitant el mercat interior, ja que incentivaven l'elaboració illegal de vi artificial mitjançant les pràctiques de remuntatge i aigualiment. Els comerciants tendien a adquirir vins d'elevada graduació, fossin naturals o fortament alcoholitzats, com era generalment el cas, fins a 16 o 18 graus mitjançant l'addició d'alcohol d'indústria, que, un cop introduïts a la ciutat, eren aigualits fins a graduacions d'11 o 12 graus, cosa que provocava un allargament artificial de les collites. Enrique Salas Roca il·lustra les conseqüències d'aquestes pràctiques quan observa que, dels consums cobrats a Barcelona l'any 1925, es dedueix que entraren a la ciutat 874.756 hl de vi comú, mentre que el 1935 ho feren 719.568 hl; per contra, la població havia augmentat en 106.841 habitants. No era casual que en aquest mateix darrer any la Federació de Sindicats Agrícoles del Priorat informés que a l'estació de F.C. de Móra d'Ebre els vins s'alcoholitzaven de 15 a 30 graus, «*lo que significaba un importante aborro en el coste de transporte y en el pago de derechos de consumo al introducirlo en la ciudad de Barcelona*».⁴⁵ Convé, doncs, posar ara en relleu, a partir d'aquestes consideracions, que en determinats aspectes, entre l'impost de consums, la qüestió dels alcohols i el frau, s'establia un íntim lligam que no feia sinó agreujar la capacitat d'absorció del mercat interior de vins.

Pel que fa a la qüestió dels alcohols, els problemes que derivaven de la competència dels alcohols industrials ja s'havien plantejat a finals de la dècada del 1880,⁴⁶ quan els sectors vinyaters que no participaven del moviment exportador expressaren llurs queixes entorn de les importacions d'alcohol industrial alemany amb què eren remuntats els vins nacionals, amb la qual cosa no trobaven col·locació els vins torçats que calia destil·lar, ni els alcohols resultants de la destil·lació dels residus de la vinificació. La pugna d'interessos al voltant de les lleis del 26 de juny de 1888 i del 12 de juny de 1889 es tancà amb la victòria de les reivindicacions dels grans propietaris i comerciants valencians i catalans, que aconseguiren frenar les reivindicacions prohibicionistes dels productors interiors, així com el remuntatge lliure d'impostos; en conjunt, sortí triomfant l'alcohol industrial. Amb el canvi de la conjuntura econòmica hom plantejà ja unànimement el rebuig a la competència de l'alcohol industrial, però aquest, a partir del 1892, ja no serà una matèria importada de l'exterior, sinó produïda a l'estat, la qual cosa provocarà un canvi qualitatiu important en

44. P. CARRIÓN, *Estudios sobre la agricultura española*, «Revista del Trabajo» (Madrid 1974), ps. 363-364.

45. Enrique SALAS ROCA, *op. cit.*, ps. 35-36 i 62.

46. El conflicte de l'alcohol durant la dècada expansiva del 1880 ha estat tractat per Teresa CARNERO I ARBAT a *Expansión vinícola...*, ps. 183-215.

l'esmentada qüestió de l'alcohol i la farà fins i tot de més difícil solució. Tal com deia el marquès de Sentmenat, president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (I.A.C.S.I.), l'elevat aranzel de 160 ptes./hl que havia de pagar l'alcohol d'indústria estranger per ésser important a partir del 1892, «no producirá los buenos resultados que el gobierno apetece, si no se impide su fabricación dentro de nuestra misma patria».⁴⁷

Certament l'alcohol industrial s'obtenia ara bàsicament a partir de la destil·lació dels cereals i de les melasses. El blat de moro d'origen argentí serà una de les primeres matèries per a la destil·lació més significatives, ja que pagant un dret aranzelari de 4,4 ptes./100 kg i comptant que amb aquest pes es produïen 33,33 litres d'alcohol, resultava que, de manera efectiva, aquest pagava un dret d'entrada a l'estat espanyol de 13,2 ptes./hl, molt per sota de les 160 ptes./hl assenyalades, que esdevenien, per tant, inoperants.⁴⁸ Pel que fa a la destil·lació de les melasses, el seu origen és força diferent: és directament relacionat amb l'artificial desenvolupament que a l'estat espanyol tingué la indústria sucraera des del 1882, de la qual aquella matèria era un subproducte per destil·lació. L'alcohol produït amb melasses es va beneficiar així «del auxilio del estado, otorgado a las azucareras mediante leyes especiales y un arancel excesivamente protector, que permite abaratar indefinidamente la melaza con cargo al precio del azúcar».⁴⁹ Són difícilment menyspreables els importants interessos econòmics que es crearen al voltant d'aquesta indústria, interessos que en gran mesura determinaren aspectes de la política econòmica endegada pels diferents governs, com l'il·lustra en el present cas el tracte de favor que reberen per part de l'administració amb la promulgació d'unes legislacions clarament favorables, durant molt de temps, als alcohols produïts amb el seu subproducte i en perjudici del sector vinyater.

QUADRE 8. Alcohol industrial rectificat (10³ hl)

1909-10	109,7
1911-15	224,0
1916-20	295,8
1921-25	202,2
1926-30	234,0
1931-35	312,2

Font: *Memorias sobre el estado de la renta de aduanas* (D.G.A.) (1909-26); «Anuario Estadístico de España» (1915-35).

47. *Exposición sobre la fabricación de alcoholes industriales en España*, revista de l'I.A.C.S.I. del 1892, ps. 27-30, 35-39, 42-64.

48. Manuel RAVENTÓS, *Política sobre la tributació dels alcohols*, revista de l'I.A.C.S.I. (novembre de 1903).

49. Vegeu la revista «El Viticultor» del març de 1932 i també l'article de Plácido GUERRERO *Comparad agricultores*, a la revista «Vida Agrícola» (juny de 1925).

Del present quadre es desprèn que encara que solament la meitat d'aquest alcohol fos dedicat a usos de boca, entre 1 o 2 milions d'hectolitres de vi deixaven de tenir col·locació per aquest motiu;⁵⁰ a més, el baix cost de l'alcohol d'indústria obligava al fet que el vi s'hagués de vendre a uns preus molt per sota del seu cost perquè fos competitiu l'alcohol vínic.⁵¹

En resum, el problema amb els alcohols industrials derivava bàsicament de l'ús illegal que se'n feia en el remuntatge dels vins, així com de la pronunciada competència que feien en els vínics en l'elaboració de misteles i begudes alcohòliques en general. Les exigències dels vinyaters es basaren, en aquest context, a aconseguir que els alcohols vínics fossin els únics que es poguessin dedicar a usos de boca, desplaçant en els no vínics a usos industrials; tanmateix, exigien la prohibició de destil·lar primeres matèries no nacionals per possibilitar millor que els obtinguts amb les melasses trobessin col·locació en aquells usos alternatius i, darrerament, veien també indispensable la instauració a l'estat de les Declaracions de Collita i les Guies de Circulació, tal com s'havia fet a França, per sanejar el funcionament del mecat des del lloc de producció fins al darrer establiment de venda al consumidor i per impossibilitar no solament la pràctica del remuntatge prohibida per la llei, sinó també la prou rebutjada de l'igualment posterior.⁵²

Les reivindicacions vinyateres s'enfrontaven directament amb els interessos oposats, no solament dels mateixos destil·ladors industrials, sinó també dels licoristes, que volien disposar de primeres matèries barates, i també dels mateixos exportadors de vins, interessats que aquests no es revaloressin per no perdre així una part de la seva competitivitat en els mercats estrangers. Tot plegat aixecava, enfront dels vinyaters, unes sòlides barreres difícilment superables que expliquen bé que no rebessin una resposta positiva a les seves reivindicacions fins pràcticament al final del període estudiat, és a dir, fins ben entrada la dècada del 1930 i quan la mateixa profunditat de les crisis de malvenda del vi les feia indispensables.

Amb la coneguda com la primera llei de vins, del 29 d'abril de 1926, s'inicià, efectivament, la tendència a la promulgació d'una legislació cada cop més favorable als interessos vinyaters, però aquest primer pas fou molt tímid, puix que, si bé es determinava la prohibició de destil·lar primeres matèries no nacionals, la resta de disposicions no feien sinó afavorir l'alcohol obtingut a partir

50. P. CARRIÓN, *El problema vitícola y alcoholero*, a «Economía Mundial» (15 de juliol de 1944). Aquí trobem que es necessiten d'entre 8 i 10 hl de vi per produir-ne un d'alcohol.

51. Algunes xifres en aquest sentit les dona Gregorio RULL a *Informe de la Cámara Agrícola Oficial de Tarragona sobre alcohols. Resposta donada a dit informe, a prec de la Federació, per la Unió de Vinyaters de Catalunya* (F.A.C.B., 1914).

52. Cal assenyalar que, tot i ser prohibida explícitament per la llei, fins al 1926, l'addició d'alcohols industrials en els vins, mercès al reial decret de l'11 de març de 1892 i a la llei del 27 de juliol de 1895, en ésser l'anàlisi química l'únic instrument acceptat per detectar si el vi s'ajustava als requisits legals de composició, aquelles disposicions restaven totalment inoperants, puix que «en la medida que progresa el análisis progresa la síntesis; cada día resulta más difícil comprobar si es objeto de falsificaciones, puesto que se realiza con los mismos productos que el vino contiene o bien en proporción que no puede determinarse cuantitativamente...» (P. CARRIÓN, *Estudios...*, p. 310). Per aquest motiu la instauració de les «Declaracions i Guies» era vista com l'únic procediment que efectivament podia evitar el frau en controlar el procés de producció i circulació del vi.

de les melasses i perjudicar paral·lelament el vínic. Posteriorment, amb la reial ordre del 6 de setembre de 1930, el govern accedia a l'establiment de la tributació dels alcohols per graduació absoluta, amb la qual cosa es feia possible que els vinyaters obtinguessin alcohol de tipus Holanda fins a 65 graus, amb el qual podrien així assolir per envelliment *brandies* i licors vínics i guanyar altres fonts d'ingressos que les exclusives de la venda del vi. Seguint en la mateixa línia de protecció al sector vinyater, el 24 d'octubre de 1931, sota el ministeri d'economia de Nicolau d'Olwer, s'instauraren les Declaracions de collita i les Guies de Circulació, i darrerament, amb el decret del setembre de 1932, convertit en llei el 26 de maig de 1933 (conegut com l'Estatut del Vi), juntament amb les disposicions reglamentàries posteriors, es recollien quasi completament les reivindicacions exigides pels vinyaters durant decennis i que cercaven donar sortida a unes produccions excedentàries. En aquest sentit, el decret del 10 de març de 1934 fixava uns preus protectors de 270 ptes./hl per a l'alcohol de vi i de 260 ptes./hl per al de residus, per sota dels quals aquests restarien exclusius per a usos de boca; tot mantenint la tributació dels alcohols per graus (les holandes fins a 65 graus pagarien 54 ptes./hl), s'establí un impost diferencial entre tots els vínics i els industrials aptes per a l'elaboració de beguda de 125 ptes./hl o de 143 ptes./hl en el cas que aquells fossin produïts per sindicats; així, els vínics pagaven 90 o 72 ptes./hl i els industrials 215 ptes./hl; a més, es prohibia el remuntatge en els vins corrents destinats al consum interior, es fixava l'obligació a la Compañía Arrendataria del Monopolio de Petróleos S.A. de comprar anualment 140.000 hl. d'alcohol de melasses deshidratat, i finalment s'obria la possibilitat que des del ministeri d'Hisenda es poguessin articular els procediments necessaris per contingentar l'obtenció d'alcohols no vínics i immobilitzar fins a 100.000 hl d'alcohol de vi, si el preu d'aquest en el mercat queia per sota de les 270 ptes./hl assenyalades, extrem que calgué aplicar pel decret del 8 d'agost de 1935, donada la persistència de la crisi.

En resum, l'estat crònic de crisi que visqué el sector des del 1892 evidencià que la malvenda del producte vínic era el resultat de la manca de possibilitats de trobar-li vies de col·locació adequades un cop que l'expansió del capitalisme determinà la saturació dels mercats en promoure l'augment de les quantitats oferides. En darrer lloc, tot reflectint el particular lloc que el camp ocupava i ocupa en l'estructura econòmica sota aquest sistema socio-econòmic de producció, es féu necessària la intervenció de l'estat en l'economia del sector que definí, com assenyalava Manuel Galès, «un intent, una mica tímid, d'economia dirigida».⁵³

53. Manuel GALÉS, *op. cit.*, p. 41.